

Antonín, Robert; Borovský, Tomáš; Malat'ák, Demeter

Královský itinerář a královské slavnosti středověké Moravy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 2007, vol. 56, iss. C54, pp. [99]-120

ISBN 978-80-210-4481-4

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102307>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROBERT ANTONÍN – TOMÁŠ BOROVSÝ – DEMETER MALAŤÁK

KRÁLOVSKÝ ITINERÁŘ A KRÁLOVSKÉ SLAVNOSTI STŘEDOVĚKÉ MORAVY

Studium zaměřené na panovnícké itineráře středověku má za sebou již několik desetiletí intenzivního výzkumu a stále nabízí pole pro nové otázky. „Cestovní“ způsob vlády,¹ který se udržoval i po vybudování stálých sídel rezidenčního typu, klade poznání tras, forem a rychlosti panovníkova pohybu v zemi jako nutnou podmínku dalšího bádání. Na povrch se dostávají do té doby skryté souvislosti a především nové otázky. Není divu, že novější výzkumy rozšiřují badatelský záběr z panovníků, církevních hodnostářů a dalších pramenně dobře doložených osobností do stále větší šíře a zabývají se obecně mobilitou jako charakteristickou formou středověkého života, ať už jde o skupiny typicky, ex definitio pohyblivé (hráči, nevěstky, kejklíři aj., zjednodušeně: okrajové vrstvy), městské přistěhovalectví, kupce a dálkový obchod, mobilitu duchovních, universitní peregrinace, poutě, šlechtické cesty atd.² Rozšiřování badatelského záběru ale neznamená, že by pozornost věnovaná cestám panovníků ochabovala. Zpřesňování již zpracovaných itinerářů je doplňováno o nové tématické okruhy, které se dotýkají i samotných metodických základů a přesahují do dalších oblastí.³

Početné práce, vzniklé v sousedních zemích,⁴ před nás staví desiderata domácího bádání. Snad nejvýznamnější je skutečnost, že doposud ani zdaleka nejsou zpracovány itineráře českých středověkých panovníků. Pokud lze pro 11. a 12. století

¹ V klasické studii Peyer, Hans Conrad: *Das Reisekönigtum des Mittelalters*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 51, 1964, s. 1–21.

² Srov. např. Babel, Reiner – Paravicini, Werner (Hg.): *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Ostfildern 2005.

³ Viz z nejnovějších prací Dünnbeil, Sonja: *Wo befand sich Herzog von Burgund? Zur Präsenz Karls des Kühnen bei der Ausstellung seiner Urkunden und Briefe*. In: *Wege zur Urkunde, Wege der Urkunde, Wege der Forschung*. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters. Hg. von K. Hruza und P. Herold. Wien – Köln – Weimar 2005, s. 181–203.

⁴ Např. jen v Polsku jde o desítky prací, srov. z přehledů problematiky a bádání např. Gąsiorowski, Antoni: *Polskie itineraria późnośredniowieczne*. Zapiski historyczne 50, 1985, s. 641–657; Týž: *Podróże panującego w średniowiecznej Polsce*. Czasopismo prawno-historyczne 25, 1973, t. 2, s. 41–67; Węcowski, Piotr: *Polskie itineraria*

při torzovitosti pramenů pochybovat o smyslu takové práce, jejímž výsledkem by bylo zachycení několika časově značně vzdálených – a přitom nezřídka velmi nejistých – pobytů, od počátků mohutného rozšíření listiny ve 13. století pochyby odpadají. Přesto máme ze století posledních Přemyslovců k dispozici jen několik moderních itinerářů, a sice markrabat Vladislava Jindřicha a Přemysla,⁵ krále Václava I. a ne vždy nesporný itinerář Václava II.⁶ Větší pozornost k sobě poutali lucemburští panovníci. Pohyblivost Jana Lucemburského klade velké nároky na heuristiku, Karel IV. v cestovních aktivitách za svým otcem nikterak nezaostával. Přesto se u obou můžeme opírat o solidní zpracování jejich cest.⁷ Totéž platí pro Václava IV.⁸ a moravského markraběte Jošta.⁹ Problematický zůstává itinerář Zikmunda Lucemburského, i když jeho dvě nejnovější zpracování a pokračující revize Altmannových Regest imperii poskytují úvahám o Zikmundových cestách pevný podklad.¹⁰ Tím však zároveň končí seznam zpracovaných itinerářů českých a moravských panovníků středověku, o něž se můžeme opírat.

średniowieczne i nowożytnie. Przegląd badań i propozycje badawcze. Studia Źródloznawcze 37, 2000, s. 13–48.

- 5 W i h o d a , Martin: *Itinerář moravského markraběte Vladislava Jindřicha*. SPFFBU C 47, 2000, s. 5–45; Bárta, Stanislav: *Itinerář moravského markraběte Přemysla (1209–1239)*. SPFFBU C 52, 2005, s. 27–55. Srov. též úvahu: H l a v á č e k , Ivan: *Die Itinerare der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1253 aus Verwaltungsgeschichtlicher Sicht*. Folia diplomatica I. Ed. S. Dušková. Brno 1971, s. 113–127.
- 6 Itinerář Václava I. viz S o v a d i n a , Miloslav: *Dvůr Václava I.* SAP 45, 1995, s. 33–38, pobyty Václava II. nejnověji zpracovala M a l á , Dana: *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.* MHB 9, 2003, s. 154–160.
- 7 W e r w e k e , Nicolaus van: *Itinéraire de Jean l'Aveugle, roi de Bohème et comte de Luxembourg*. Publications de la Section historique de l'Institut grand-ducal de Luxembourg 52, 1903, s. 23–52; srov. též M e z n í k , Jaroslav: *Pobyty Jana Lucemburského*. ČMM 116, 1997, s. 93–98. Cestovní aktivity Karla IV. rozebral přehledně v metodickém zamyšlení E b e r h a r d , Winfried: *Herrschaft und Raum. Zum Itinerar Karls IV.* In: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. Hg. von F. Seibt. München 1978, s. 101–108, 443–444 a v obrazové příloze; dále viz S p ě v á č e k , Jiří: *Das Itinerar Karls IV. als Markgrafen von Mähren*. Historická geografie 5, 1970, s. 105–140. Italské cesty podrobně zpracovala W i d d e r , Ellen: *Itinerar und Politik. Studien zu Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen*, Köln – Weimar – Wien 1993, itinerář s. 388–471.
- 8 H l a v á č e k , I.: *Studie k diplomacie Václava IV.* IV. Itinerář krále Václava IV. (1361–1419). ČsČH 10, 1962, s. 64–94; T ý ž : *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel IV. 1376–1419*. Stuttgart 1970. Viz také t ý ž : *K organizaci státního právního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*. Praha 1991, s. 9–72.
- 9 B a l e t k a , Tomáš: *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*. SAP 46, 1996, s. 504–517.
- 10 E n g e l , Pál – T ó t h , Norbert C.: *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438). Itineraria Sigismundi regis imperatorsque (1382–1437), Mariae (1382–1395) et Barbarae (1405–1438) reginarum consortium eiusdem, nec non Elizabeth reginae (1382–1386), relictæ Ludovici I regis*, Budapest 2005, s. 55–159, 169–183 (zde i cesty druhé manželky, královny Barbory, do roku 1438).

Panovníkovy cesty zemí byly v mnoha směrech závislé na přírodních podmínkách, roční době a dalších limitujících činitelích, např. velikosti a složení doprovodu, nepoddávaly se jim ale zcela a udržovaly si velký zřetel k plánování času pobytu v konkrétních místech. Vstup do města přímo na Květnou neděli v sobě skrýval tak rozsáhlou symboliku a možnost jejího využití v panovnické reprezentaci, že stálo za to příjezd o několik dní pozdržet; to ostatně platí i pro další významné církevní svátky. Chceme-li se zde věnovat vztahu itineráře a královských slavností,¹¹ vystupuje problematika slavnostního vjezdu (*adventus regis*) zcela přirozeně na prvním místě. Imperiální dědictví antického Říma se v panovnickém vjezdu přetvářelo s novozákonním základem v novém systému královské reprezentace.¹² Vjezd byl ale především velkou podívanou, již bylo nutné dopředu chystat, a znalost panovníkova pohybu tak byla důležitá i pro současníky.¹³ Pro naše téma je sice nejdůležitější slavnostní vstup po královské korunovaci, spojený s holdem města novému pánu, nebo přijímání nového markraběte, stranou ovšem nemohou zůstat ani další formy, vesměs také spojené s rozdílnou mírou festivitu: další vstup již dříve přijatého pána, vstupy členů domácí panovnické dynastie, cizích panovníků, významných poselstev, triumfální vjezdy.¹⁴

Při výzkumu panovnických vjezdů do moravských měst nelze pustit ze zřetele specifickou situaci, v níž se středověká Morava jako součást českého knížectví a království nacházela. Poměr mezi Čechami a Moravou nebyl od prvopočátků jednotného státního celku, v jehož čele stála přemyslovská dynastie, neměnný. Vyjděme ze situace po smrti Břetislava I., kdy byla Morava rozdělena na tři úřední celky – Brněnsko, Znojensko a Olomoucko. Český kníže si ponechával vrchní vládu nad celým knížectvím, jak tomu ukazuje mimo jiné již příklad Svytlahy II., který po svém nastolení na český knížecí stolec povolal přímo moravské velmože ke Chrudimí, aby mu zde složili hold a přísahu věrnosti. Na Moravě se tak v období 11. a 12. století prosazuje nejen moc místních úředníků, ale i českých knížat. Tato situace na konci 12. století vyústila v zřízení moravského markrabství, jehož vládce, jakkoli se stal pánem celé Moravy, byl přímo závislý na českém knížeti. Snaha o sjednocení úřední Moravy vycházela jednak z vůle mocných a schopných jednotlivců z řad úředníků, jako např. Konráda Oty, zčásti

¹¹ O nich přehledně Š m a h e l , František: *Die königlichen Feste im mittelalterlichen Böhmen*. Bohemia 37, 1996, s. 271–290 (nově Š m a h e l , F.: *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*. In: Týž, *Od středověku k renesanci*, Praha 2002, s. 107–132). K problematice svátků a slavností viz nověji M a u r e r , Michael (Hg.): *Das Fest. Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln – Weimar – Wien 2004.

¹² Nověji a důkladně S c h e n k , Gerrit Jasper: *Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich*, Köln – Weimar – Wien 2003, kde starší literatura; viz též B l a n c h a r d , Joël: *Le spectacle du rite: les entrées royales*. *Revue historique* 627, 2003, s. 475–519.

¹³ Viz např. předčasné shromáždění vítajících před návštěvou krále Zikmunda v Kostnici 1417, N i e d e r s t ä t t e r , Alois: *Ante portas. Herrscherbesuche am Bodensee 839–1507*. Konstanz 1993, s. 132.

¹⁴ Pokus o stanovení hlavních typů B o r o v s k ý , Tomáš – A n t o n í n , Robert: *Venit rex! Panovnické vjezdy do středověkého Brna*. Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 67–81.

však tyto snahy vyplývaly z postoje českých knížat usilujících o zpřehlednění situace na Moravě a zároveň jasnější stanovení jejího poměru a poměru jejího vládce k ústřední přemyslovské moci. Markraběcí model se plně prosazuje v první polovině 13. století, kdy moravské přemyslovské větve vymírají a moravské markrabství se stává polem, na kterém sbírají první zkušenosti dědici království nebo jsou jím zaopatřováni druhorození synové českých králů. Počínaje vládou Přemysla Otakara II. se situace mění. Železný král měl pouze jediného mužského potomka a užíval titul moravského markraběte souběžně s titulem českého krále; podobně jako jeho nástupci Václav II. a Václav III. a stejně tak oba čeští králové z doby tzv. druhého interregna 1306–1310 Jindřich Korutanský a Rudolf Habsburský. Až do příchodu Karla IV. do Čech na přelomu let 1333/1334 držel titul moravského markraběte i Jan Lucemburský.¹⁵

Tyto údaje nejsou samoúčelné. Ukazují, kdo a z jakého titulu vlastně mohl slavnostně vjíždět do moravských měst. Vyplývá z nich také absence stabilní zeměpanské rezidence a dvora na Moravě v období, kdy titul moravského markraběte splynul s titulem českého krále, tj. od nástupu Přemysla Otakara II. až po příchod Karla IV. Zda a jaké rezidence užívala přemyslovská markrabata z první poloviny 13. století, není zcela jasné, jakkoli se dá v tomto ohledu předpokládat návaznost na strukturu „úředlné Moravy“. Přese všechnu torzovitost dochovaných pramenů se zdá nepochybné, že sídla moravských úředlníků 11. a 12. století se nacházela v areálech hradů v jejich úředlných centrech, tj. v Brně, Znojmě a Olomouci, která zároveň představovala nejdůležitější místa v symbolické hierarchii sídel na Moravě a k nimž se také pojí nejvíce zpráv o pobytech úředlníků a jejich činech.¹⁶ Poloha panovnické rezidence není plně uchopitelná ani v časech vlády posledních Přemyslovců: Přemysla Otakara II., Václava II. a Václava III., obou vládců interregna: Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského, a ostatně ani prvních Lucemburků Jana a Karla. Jak ukážeme níže, pobývali někteří z jmenovaných českých králů a moravských markrabat na Moravě i v delším časovém úseku. Nejčastějším místem jejich pobytu sice bylo Brno, avšak určení polohy jejich rezidence prameny přímo nedovolují. Nově můžeme hovořit jako o možné rezidenci ve spojitosti s královským hradem Špilberkem, kde Václav II. přijímal v roce 1286 za přítomnosti příslušníků špičky královského dvora slavnostní hold Gerharda

¹⁵ Srov. Ž e m l i č k a , Josef: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997, s. 79, 81, 316, 318, 358; T ý ž : *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 36, 580–591; V á l k a , Josef: *Středověká Morava*. Dějiny Moravy I, Brno 1991, s. 36–54, 80–85; W i h o d a , M.: *Vznik moravského markrabství*. ČČH 97, 1999, s. 453–475; T ý ž : *Zlatá bula sicilská*, Praha 2005, s. 52–67; M e z n í k , Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 34; J a n i š , Dalibor: „*Marchionatum Moravie in feudum donamus*“. *Morava v lenních vztazích ve 13. a 14. století*. In: Ad vitam et honorem. Eds. T. Borovský, L. Jan, M. Wihoda. Brno 2003, s. 273–289.

¹⁶ Srov. Ž e m l i č k a , J.: *Čechy v době knížecí*, passim; K r z e m i e ň s k a , Barbara – M e r h a u t o v á , Anežka – T ř e š t í k , Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*, Praha 2000, s. 13–50; W i h o d a , M.: *Znojemští úředlníci v politickém a mocenském systému přemyslovské monarchie*. In: *Znojemská rotunda ve světle vědeckého poznání*. Znojmo 1997, s. 18–45.

z Obřan.¹⁷ Zda však Špilberk opravdu byl ve druhé polovině 13. a první polovině 14. století okázale budovanou zeměpanskou rezidencí, s jistotou nevíme.¹⁸

Od roku 1349 se situace mění, neboť Karel IV. udělil moravské markrabství svému bratru Janu Jindřichovi, který se počátkem následujícího roku ujal na Moravě vlády. Jeho rezidencí se stal brněnský hrad Špilberk, Jan Jindřich si však vedle něj později zřídil také nové sídlo v Králově Poli. Udělení titulu moravského markraběte svému bratru spojil Karel s úpravou vztahu mezi oběma zeměmi a kodifikací posíleného vlivu českého krále; přesto ale do vnitřní vlády moravských markrabat výrazně nezasahoval.¹⁹ Ještě více volnosti ve svých počinech měl Janův syn Jošt v období vlády Václava IV.; Václav sám nepovažoval za nutné oficiálně zavítat na Moravu dokonce ani po Joštově smrti v lednu 1411 a spokojil se s holdem zástupců země v Praze. Markrabství se poté již nikdy nestalo sídlem domácí panovnické dynastie a panovníci v zemi pobývali jen krátká období několika týdnů či měsíců. Situace v převážné části 15. století se však od předchozích dob, kdy čeští králové na Moravu přijížděli, aby se zde ujali vlády, a poté, aby ji udrželi, liší v minimálně třech ohledech: 1) poprvé se markrabaty stávají panovníci, kteří vládou v jiných zemích (rakouský vévoda Albrecht V. Habsburský v letech 1423–1437 a uherský král Matyáš Korvín v období 1469/1479–1490, který se zároveň v prvním desetiletí prosazoval proti legitimním panovníkům); 2) vzhledem k husitským a poté česko-uherským válkám jsou panovnické cesty zemí zpravidla vojenské, a tedy svým způsobem mimořádné; 3) odhlédnuto od vojenských akcí již povaha vlády v pozdním středověku nevyžaduje častou přítomnost krále v zemi, a proto se od sklonku 15. století jejich cesty na Moravu výrazně redukuje.

Pro ukázkou četnosti a délky pobytů zeměpána na Moravě použijeme tři odlišné modelové situace. V prvé řadě půjde o srovnání itineráře Přemysla Otakara II. a Václava II. – dvou českých králů a zároveň na Moravě nesídlících moravských markrabat ve druhé polovině 13. století. Na druhém místě budeme zkoumat proměny v četnosti pobytů Karla IV. na Moravě v průběhu dvou desetiletí od jeho převzetí titulu moravského markraběte do poloviny padesátých let 14. století, tedy v době, kdy vládl po boku Jana Lucemburského jako moravský markrabě přes období samostatné vlády až po několik let po předání Moravy Janu Jindřichovi. Třetí sonda bude věnována shodám a odlišnostem v cestách na Moravu u Matyáše Korvína a Vladislava Jagellonského.

Přemysl Otakar II.²⁰ je poprvé doložen na Moravě na jaře roku 1247, když se po smrti bratra Vladislava stal moravským markrabětem. I když vezmeme v úva-

¹⁷ CDM IV, s. 310–312, č. 238.

¹⁸ K jeho stavebnímu vývoji P l a č e k , Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, zámků a tvrzí*, Praha 2007, s. 611–615.

¹⁹ M e z n í k , J.: *Lucemburská Morava*, s. 175, 179–180; k rezidenci a dvoru Jana Jindřicha viz H l a v á č e k , I.: *Brünn als Residenz der Markgrafen der luxemburgischen Sekundogenitur*. In: *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*. Hg. von H. Patze und W. Paravicini. Sigmarining 1991, s. 361–419.

²⁰ Úmyslně pro úsporu místa necitujeme rozsáhlou literaturu k jednotlivým panovníkům. K Pře-

hu peripetie jeho odboje proti otci Václavovi I. v letech 1248–1249, vysvítá z itineráře jasně, že Morava nebyla pro mladého markraběte ústředním polem jeho aktivit. Pohyb v rozsáhlém regionu od středních Čech po rakouské země se jen chvilkově zastaví na Moravě, především v Brně, které asi bylo hlavním Přemyslovým sídlem. Předpokládáme, že v Brně byl patrně slavnostně přijat před 27. březnem 1247 (kdy zde vydává první z listin své markraběcí vlády) a poté, co zasedl na českém královském trůnu, na konci května roku 1254 ve Znojmě nebo v Brně jako český král.²¹ Během 25 let královské vlády vydává Přemysl Otakar II. na Moravě na sedm desítek listin. Ty dokládají, že mimo roky 1257, 1260, 1265 a 1266 zavítal český král na území Moravy minimálně jednou ročně. Délku jeho pobytů lze z pramenného materiálu určit pouze nepřesně. Asi nejdéle setrval Přemysl na území Moravy mezi 28. dubnem a 3. červnem 1276 v souvislosti s akcemi zaměřenými proti politice Rudolfa I. Habsburského v Rakousku.²² Vedle této mimořádné situace nalézáme v pramenech několik příkladů, kdy Přemysl pobýval na území Moravy přibližně v délce jednoho měsíce. Jde o rok 1264, kdy jej nalézáme 11. listopadu v Olomouci a následně k 14. prosinci v Brně,²³ rok 1268, kdy máme jeho pobyt v zemi doložen od 15. srpna a naposledy k 16. září,²⁴ rok 1269 (druhá polovina června a začátek července),²⁵ rok 1271 (přelom března a dubna),²⁶ a konečně rok 1273 (opět druhá polovina června a začátek července).²⁷ Vedle těchto příkladů můžeme však uvést i situaci, kdy se Přemysl objevuje během jednoho roku i čtyřikrát, aniž by však zřejmě jeho pobyt v zemi měl delší trvání – např. v roce 1275, kdy byl 7. ledna v Uherském Ostrohu,²⁸ avšak na konci toho samého měsíce je již doložen jeho pobyt ve Vídni.²⁹ V březnu toho roku nalézáme Přemysla v Praze,³⁰ 6. dubna vydává listinu v Brně,³¹ avšak

myslovi proto viz jen N o v o t n ý , Václav: *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*. České dějiny I/3, Praha 1928, hlava V; Týž: *Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253–1278)*. České dějiny I/4. Praha 1937; K u t h a n , Jiří: *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Praha 1993. K Václavovi II. nejnověji J a n , Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

- 21 CDB IV, s. 198–199, č. 105; CDB V/1, s. 67–68, č. 29 (*actum in Znoym, datum Brunne* – v Brně tedy asi byla zlistiněna dispozice provedená předtím ve Znojmě, snad téhož dne?).
- 22 CDB V/2, s. 478–479, č. 794; s. 507–508, č. 814; s. 508–510, č. 815; CDB V/3, s. 422–423, č. 1671; s. 423, č. 1672; s. 423–424, č. 1673; s. 425, č. 1674; s. 425, č. 1675; s. 426, č. 1676; s. 426–427, č. 1677; s. 427, č. 1678.
- 23 CDB V/1, s. 629–631, č. 424; CDB V/3, s. 220–221, č. 1310.
- 24 CDB V/2, s. 137–143, č. 566; CDB V/3, s. 284, č. 1427; s. 285, č. 1430; s. 286, č. 1431.
- 25 CDB V/3, s. 299–303, č. 1457–1463; CDB V/2, s. 180–181, č. 590.
- 26 CDB V/2, s. 238–241, č. 631; s. 242–243, č. 633.
- 27 CDB V/2, s. 360–361, č. 712; CDB V/3, s. 371–372, č. 1584.
- 28 CDB V/2, s. 430–431, č. 763.
- 29 CDB V/3, s. 406, č. 1644.
- 30 CDB V/2, s. 437–440, č. 769; s. 440–442, č. 770; s. 442–443, č. 777; s. 446–447, č. 774.
- 31 CDB V/3, s. 409–410, č. 1650.

v květnu je již opět v Praze.³² Na Moravu zajíždí v tomto roce ještě dvakrát: 30. srpna vydává listinu na Veverí a 30. září v Brně³³ (mezitím se však vrátil do Čech, kde se 15. září zastavil na Kamýku).³⁴ Podobné krátkodobé pobyty (dalším příkladem by mohl být 15. listopad roku 1267 či trojí pobyt na Moravě v roce 1261)³⁵ odrážejí velikou mobilitu Přemyslova dvora, pro nějž představuje Morava jen jedno z mnoha míst, kde vládce fyzicky uplatňoval svou moc, v daném roce 1275 však také zachycují mimořádnou politickou situaci a Přemyslovu energickou reakci. Jako takové se území Moravy stává pro železného a zlatého krále především tranzitním místem mezi Prahou a Vídní, ve které tráví – v porovnání s moravskými městy – daleko více času. O tom, že Přemyslovy pobyty na Moravě měly přímou souvislost s jeho působením v Rakousku a v sedmdesátých letech 13. století i v Uhrách (vždy v prostoru dnešního Slovenska), svědčí příklady let 1270–1275. V roce 1270 nalézáme Přemysla k 12. lednu v Jihlavě, odkud se přesouvá do Vídně (26. ledna) a následně přes Brno (16. února) zpět do Čech.³⁶ V následujícím roce pobýval v druhé polovině března a na počátku dubna Přemysla v Brně (22. března a 5. dubna), následně odjel do Bratislavy (16. dubna) a 5. května již byl ve Vídni.³⁷ Přemyslův pobyt v Brně 29. října 1272 je vklíněn do jeho pobytu v Rakousku, který jsme schopni doložit před i po tomto datu.³⁸ V roce 1273 tráví Přemysl na území jižní Moravy, Slovenska a Rakouska období od června (poprvé 17. června ve Znojmě) až po Nový rok (31. prosince je ještě v Brně, v Praze je doložen až listinou z 8. ledna).³⁹ Podobně je Přemyslův pobyt v Brně 28. května 1274 vázán na jeho aktivity v Rakousku, odkud se vracel do Čech.⁴⁰

Jakkoli můžeme charakterizovat přítomnost Přemysla Otakara II. na Moravě minimálně od roku 1266 jako pravidelnou, nebyly jeho pobyty cíleně určeny k systematické správě země. Z valné většiny plně podléhaly politické situaci, jíž

³² CDB V/3, s. 411–412, č. 1653.

³³ CDB V/2, s. 466–467, č. 789; s. 478–479, č. 794.

³⁴ CDB V/2, s. 475–476, č. 792.

³⁵ CDB V/2, s. 70–71, č. 522; s. 73–74, č. 525; CDB V/1, s. 436–438, č. 291; s. 441–442, č. 295; s. 448–449, č. 301.

³⁶ CDB V/2, s. 198–199, č. 602; CDB V/3, s. 312, č. 1479; s. 316, č. 1488; s. 317, č. 1489; s. 317–318, č. 1490; s. 318, č. 1491; s. 318, č. 1492; s. 319, č. 1493; s. 320, č. 1494; s. 320–321, č. 1495; s. 321, č. 1496; s. 322, č. 1498; s. 322–323, č. 1499; s. 323, č. 1500; s. 324, č. 1501; s. 324–325, č. 1502; s. 325, č. 1503; s. 325–326, č. 1504; s. 326, č. 1505; CDB V/2, s. 204–206, č. 606.

³⁷ CDB V/2, s. 238–241, č. 631; s. 242–243, č. 633; CDB V/3, s. 348, č. 1542; s. 348, č. 1543; s. 349, č. 1544.

³⁸ CDB V/2, s. 321–322, č. 682; CDB V/3, s. 338, č. 1525; s. 338–339, č. 1526; s. 339, č. 1527; s. 340, č. 1528; s. 340, č. 1529.

³⁹ CDB V/2, s. 360–361, č. 712; s. 364–365, č. 715; CDB V/3, s. 371–372, č. 1584; s. 375, č. 1589; s. 377, č. 1594; s. 381, č. 1602; s. 381–382, č. 1603.

⁴⁰ CDB V/2, s. 408–410, č. 746; CDB V/3, s. 388–389, č. 1616; s. 389–390, č. 1617; s. 390, č. 1618; s. 390–391, č. 1619; s. 391, č. 1620; s. 391–392, č. 1621.

bylo rozsáhlé soustátí českého krále nuceno v tu kterou dobu čelit. To ukazují mimo jiné Přemyslovy pobyty v Podyjí na počátku sedmdesátých let 13. století, kdy se dostával do střetů s uherským králem Štěpánem V., a následně i rok 1276, v němž se poprvé střetává s Rudolfem I. Habsburským.

Podobně jako Přemysl Otakar II. zajížděl rovněž jeho syn Václav II. v době své vlády na Moravu minimálně jednou za rok. Výjimku tvoří počátek jeho vlády 1283–1285, kdy král nedržel moc v zemi pevně v rukou a stával se nástrojem v souboji šlechtických skupin.⁴¹ V tomto období zavítal Václav na Moravu pouze jedenkrát v roce 1284, a to do Olomouce, jak dokládají listiny z 28. a 29. srpna. Od roku 1286 se situace mění. Tehdy se Václav vypravil na Moravu v čele vojenské moci společně s otčímem Závíšem z Falkenštejna, aby zamezil kvůli zemských škůdců. Ukázkou této akce je vedle zpráv kronikářů i již zmiňovaná listina dokládající hold Gerharda z Obřan českému králi na Špilberku 18. února 1286.⁴² Z dalších listin vyplývá, že se Václav na Moravě v tomto roce zdržel až do začátku dubna.⁴³ Následně se sice vrací do Čech, ale Narození Páně již slavil opět v Brně (25. prosince).⁴⁴ Na podzim 1287 Václav kárnou vojenskou výpravu na Moravu opakoval.⁴⁵ V době odstranění Závíše z Falkenštejna od dvora v roce 1288 zajížděl Václav v květnu přes Moravu k jednání o smíru s habsburským švagrem Albrechtem.⁴⁶ Podobně jej politická jednání přiváděla na Moravu i v následujícím roce 1289, kdy v Olomouci uzavírá 23. srpna dohodu s piastovským knížetem Bolkem Svídnickým;⁴⁷ 10. září 1289 nacházíme Václava na Velehradě.⁴⁸ Přetržku v pravidelných pobytech Václava II. na Moravě představuje rok 1290. Avšak od následujícího roku 1291 získávají Václavovy pobyty na Moravě jistý pravidelný rytmus. Král se zde nachází každoročně v první polovině roku, velice časté jsou přitom až dvouměsíční lednové a únorové pobyty, které se mohly protáhnout až do dubna, tedy na celé čtyři měsíce v roce.⁴⁹ V několika případech pak

⁴¹ K tomuto období nově srov. J a n , L.: *Proces se Závíšem a proměny královské vlády v letech 1289–1290*. ČČH 103, 2005, s. 1–40.

⁴² RBM II, s. 589–590, č. 1368; CDM IV, s. 306–308, č. 234.

⁴³ Ukazují to listiny vydané v Brně z 11. a 21. března 1286 viz RBM II, s. 592–593, č. 1377, CDM IV, s. 316–318, č. 242; V o i g t , Johannes (ed): *Das urkundliche Formelbuch des königl. Notars Heinricus Italicus aus der Zeit der Könige Ottokar II. und Wenzel II. von Böhmen*. AÖG 29, 1863, s. 160; RBM II, s. 593, č. 1377, a listina z 2. dubna viz RBM II, s. 594, č. 1378, CDM IV, s. 318, č. 243.

⁴⁴ RBM II, s. 597–598, č. 1392, CDM IV, s. 321–323, č. 246.

⁴⁵ K to srov. E m l e r , Josef (ed.): *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*. FRB IV, Pragae 1884, s. 28–30. Vedle tohoto pramene dokládá Václavův pobyt i listina z 27. září 1287 vydaná *apud Olomucium* viz RBM II, s. 612, č. 1419, a 8. října 1287 vydaná tamtéž viz RBM II, s. 613–614, č. 1421.

⁴⁶ Viz RBM II, s. 621, č. 1444; CDM IV, s. 346, č. 267, RBM II, s. 623, č. 1450, RBM II, s. 623, č. 1451; CDM IV, s. 353–354, č. 276.

⁴⁷ RBM II, s. 638–639 č. 1478.

⁴⁸ RBM II, s. 639, č. 1479.

⁴⁹ V roce 1291 jej nalézáme 17. ledna v Olomouci viz RBM II, s. 658, č. 1530; 7. a 8. února

zavítal Václav na Moravu až v dubnu či květnu. Jako například roku 1299, kdy se Václav zdržoval na Moravě od začátku dubna až do začátku července,⁵⁰ či roku 1304, kdy je však Václavův pobyt nutno vztahovat k jeho výpravě do Uher.⁵¹ I v následném roce 1305 Václav vydává 24. května, tedy necelý měsíc před svou smrtí, v Brně dvě listiny.⁵² Vedle toho není ani Václavův itinerář prostý dokladů kratších zajižděk na Moravu, jak tomu bylo například v květnu 1295.⁵³

V porovnání itinerářů Přemysla Otakara II. a Václava II. vidíme, že oproti svému otci zajiždí Václav na Moravu pravidelněji, a to až na uvedené výjimky vždy v první polovině roku, a setrvává zde delší dobu než Přemysl. I z toho lze usuzovat, že Václavovy pobyty na Moravě měly na rozdíl od Přemyslových charakter systematické správy markrabství. Přímo se nabízí hypotéza, již však bude nutné ještě ověřit a podložit, zda s pravidelnými výpravami krále na Moravu nebylo spojeno zasedání zemského soudu.⁵⁴ Mimo těchto pravidelných pobytů se i Václav II. na Moravu dostává v závislosti na nahodilých politických událostech, jako tomu je například v roce 1288, kdy jedná někde mezi Znojmem a rakouským Laa o smíru s Albrechtem Habsburským, či v květnu roku 1304, kdy projíždí přes Moravu na své cestě do Uher. Zajímavý je Václavův pobyt na Moravě květnu 1305. Jako by král opravdu tušil blížící se smrt a na Moravu se vypravil za účelem uspořádání poměrů v zemi a ve snaze zajistit hladké přijetí svého nástupce moravskou šlechtou.

v Brně (RBM II, s. 659–660, č. 1531 a 1532; CDM V, s. 293, č. 95); 26. února opět v Olomouci (RBM II, s. 660–661, č. 1533); 23. března v Opavě (RBM II, s. 663, č. 1538). V roce 1292 byl v Brně 29. ledna (RBM II, s. 672, č. 1565; CDM IV, s. 381), 27. února (RBM II, s. 672, č. 1567, CDM IV, s. 383), 13. března (RBM II, s. 673, č. 1569; CDM, s. 385). V roce 1293 opět v Brně, a to 16. ledna (RBM II, s. 688, č. 1600), 25. února (RBM II, s. 690, č. 1605; CDM IV, s. 396). V roce 1295 je doložen Václav II. v Brně k 27. lednu (RBM II, s. 721, č. 1678; CDM V, s. 24, č. 24). Je pravděpodobné, že v roce 1296 trávil Václav v Brně i Vánoce, neboť je zde 18. prosince 1296 (RBM II, s. 744–745, č. 1733; CDM V, s. 56, č. 56) a následně 29. ledna 1297 (RBM II, s. 746, č. 1739; CDM V, s. 59, č. 61). I v roce 1298 je Václav v lednu v Brně, a to 10. a 11. ledna (RBM II, s. 764, č. 1777–1780). 26. března 1298 jej nalézáme v Opavě (RBM II, s. 769, č. 1788) a 9. dubna 1298 v Olomouci (RBM II, s. 770–771, č. 1792–1793; CDM V, s. 87–88, č. 87, 88). V roce 1301 je Václav opět 28. ledna v Brně (RBM II, s. 806, č. 1873), zde i k 3. březnu (RBM II, s. 807, č. 1876; CDM V, s. 124–125, č. 119). Další rok je v Brně 25. února (RBM II, s. 821, č. 1909) a 8. a 9. dubna (RBM II, s. 823, č. 1914 a 1915).

50 Jeho pobyt je zde doložen listinami z 6. dubna (RBM II, s. 785–786, č. 1833), dále z 14. května (RBM II, s. 787, č. 1835–1838; CDM V, s. 110–113, č. 107–110) a z 3. července (RBM II, s. 788, č. 1839; CDM V, s. 114, č. 111).

51 RBM II, s. 866–868, č. 2004; RBM II, s. 868–869, č. 2005.

52 RBM II, s. 869, č. 2006; CDM V, s. 173, č. 165; RBM II, s. 879, č. 2032, CDM V, s. 186, č. 176.

53 Listina z Brna vydaná 10. května 1295, RBM II, s. 724, č. 1685; CDM V, s. 29, č. 28.

54 K tomu srov. Jan, L.: *Zemský soud a správa středověké Moravy*. Brno 2000, zejména s. 128–153. K obdobným pravidelnostem v itineráři polského krále Kazimíra Velikého viz Rutkowski, Adam: *Objazdy i system rządzenia państwem przez Kazimierza Wielkiego*. *Kwartalnik Historyczny* 85, 1978, s. 605–625, souhrnně s. 622–625.

Obraťme nyní pozornost k četnosti a délce moravských pobytů markraběte Karla.⁵⁵ Po příchodu do Čech v roce 1334 se Karel zdržoval celou první polovinu roku ve středních Čechách – Praze a Kutné Hoře. Až na konci srpna (28. a 29. srpna) máme doložen jeho pobyt na Moravě, avšak ještě na podzim téhož roku se vrací do Prahy.⁵⁶ V následujícím roce nalézáme markraběte 19. a 23. února ve Znojmě, poté však odjíždí do Čech a snad i do Rakouska. Na Moravě se objevuje až 14. srpna v Brně – doložen je pouze jednou listinou a následně 19. srpna v Uherském Brodě, to však již byl na cestě do Trenčína (zde doložen 24. srpna), kde jednal společně se svým otcem Janem Lucemburským s uherským králem Karem Robertem a vyslanci polského krále Kazimíra.⁵⁷ 27. srpna 1335 se na zpáteční cestě z Trenčína zastavil Karel v Brně, avšak již o dva dny později vydává listinu v Německém Brodě. Do Brna zavítal Karel v tomto roce ještě jednou 30. listopadu, na cestě z dalšího setkání s uherským a polským králem v uherském Vyšehradě.⁵⁸ Celý rok 1336 strávil Karel mimo české království, a tedy i Moravu. Vrací se teprve na konci prosince do Prahy, avšak Brno si na jeho přítomnost muselo počkat do 3. dubna roku 1337. Vzápětí však opět opustil zemi a vrátil se až ve druhé polovině listopadu. První dlouhodobější pobyt Karla na Moravě je doložen listinami z roku 1338, kdy zřejmě pobýval v Brně téměř celý březen. V dubnu a květnu je však Karel opět v Praze a na Moravu se vrací teprve na konci července (doložen 27. července ve Znojmě a 10. srpna v Brně). Na Moravu toho roku zavítal ještě jednou, když s největší pravděpodobností slavil vánoce ve Znojmě. V roce 1339 Karel cestoval Moravou v rámci své diplomatické činnosti v červenci (mezi 1. a 9. dnem toho měsíce), když putoval z Bratislavy do Vratislavi. První měsíce roku 1340 tráví moravský markrabě ve Francii, avšak první listinu po návratu do svých zemí vydává 19. května v Brně. Na Moravě jej nalézáme i v průběhu června, kdy se pohybuje mezi Kroměříží, Olomoucí a Brnem. Následující rok 1341 trávil Karel převážně v Praze a na Moravu zavítal až 20. září do Olomouce, odkud vedla jeho cesta dále do Vratislavi. Na konci tohoto roku nalézáme Karla sice ve Vídni, avšak z jeho cesty, která jak lze předpokládat vedla přes Moravu, nemáme žádnou zprávu. Až 2. ledna 1342 vystavuje Karel listinu v Modřicích, pak se však opět uchyluje do Prahy. Na Moravu se vrací až na konci března a pobývá zde v prvních dvou třetinách měsíce dubna. Následně putuje do Slezska odkud se vrací nejdříve 14. srpna, kdy jej opět nalézáme v Brně, zde několik dní setrvává, 28. září je však již v Praze, odkud se na Moravu vrací až v prosinci. Je pravděpodobné, že v tomto

⁵⁵ Z nových prací viz hlavně K a v k a , František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378) I-II*, Praha 1993; Praha 1993; B o b k o v á , Lenka: *Velké dějiny země koruny české IVa*. Praha – Litomyšl 2003. Karlův itinerář pro dobu markraběcí vlády do roku 1346 zpracoval S p ě v á č e k , J.: *Das Itinerar*.

⁵⁶ S p ě v á č e k , J.: *Das Itinerar*, s. 111.

⁵⁷ S p ě v á č e k , J.: *Das Itinerar*, s. 111. K politické situaci srov. M e z n í k , J.: *Lucemburská Morava*, s. 37; S p ě v á č e k , Jiří: *Karel IV. Život a dílo*. Praha 1979, s. 116–117.

⁵⁸ S p ě v á č e k , J.: *Das Itinerar*, s. 112. Dále srov. S p ě v á č e k , J.: *Karel IV.*, s. 116–117.

roce tráví Karel v Brně vánoce. Po pobytu v Bratislavě na začátku roku 1343 se Karel přes Brno (je zde 18. ledna) vydává do Prahy. V Brně jej nalézáme až 13. dubna, 23. toho měsíce je však již v Krakově. Přestože zbytek roku tráví mimo území Moravy, vrací se Karel 24. prosince do Brna, aby zde trávil vánoce roku 1343. Již 5. ledna 1344 je ale markrabě přítomen v Praze a na Moravu, jmenovitě do Brna, se vrací až na počátku prosince toho roku. Vzhledem k tomu, že jej 28. prosince nalézáme v Českém Těšíně, je pravděpodobné, že na Moravě trávil i Vánoce. V posledních dvou letech před nastoupením vlády po otci, tedy 1345 a 1346, se na Moravě vůbec nevyskytuje.⁵⁹ Nestalo se tak ani roku 1347, ačkoli jeho triumfální příjezd v tomto roce ještě před jeho pražskou korunovací starší literatura předpokládala.⁶⁰ Teprve v roce 1348, poté, co nastoupil na český trůn, se Karel vydává na Moravu. Jakkoli jeho cesta měla i diplomatický charakter, neboť Karel směřoval nejprve do Znojma (zde doložen 14. května), odkud vyjel do Rakouska, aby jednal s rakouskými vévody, a následně slavnostně vjíždí, tentokrát jako korunovaný panovník, přes Hodonín, kde je uvítán rychtářem a dvěma přísežnými, 19. května do Brna. Právě tento Karlův pobyt lze interpretovat jako slavnostní přijetí nového (korunovaného) zeměpána. I následující Karlův příjezd na Moravu měl výjimečný charakter. Karel se sem vrátil v lednu 1350 jako průvodce svého bratra, nově nastoleného moravského markraběte Jana Jindřicha. Rovněž tento Karlův vjezd a následný pobyt, při němž došlo 17. ledna na hold novému markraběti, měl dozajista především charakter prezentace moci.⁶¹ V roce 1350 zavítal Karel na území Moravy ještě jedenkrát. Dokládá to listina z 8. září toho roku, v níž potvrzuje synům Petra z Rožmberka statky v Bavorově.⁶² Přímý účel jeho cesty však není znám. V následujících pěti letech Karel IV. na Moravu již nezavítal. O jeho pobytu zde máme zprávu až z Brna, kde 10. března 1356 potvrzuje privilegia cisterciáckám na Starém Brně,⁶³ a rovněž pobyty ze zbývajících období jeho vlády jsou ojedinělé a vesměs vázané na diplomatická jednání v moravských městech či cesty k nim přes Moravu.

Zhuštěný výklad itineráře Karla IV. v letech 1334–1356 potvrzuje, že Karel, zasahující od doby svého návratu do Čech do dění v celém českém státě, pobýval na Moravě jen zřídka.⁶⁴ Jakkoli nebyl oproti svým přemyslovským předchůdcům Přemyslu Otakaru II. a Václavu II. v této době zároveň českým králem a moravským markrabětem, záběr jeho politiky byl natolik široký, že mu neumožňoval setrvat na Moravě déle než měsíc. Za jeho nejdélejší období strávené v markrabství lze označit již připomínaný pobyt uskutečněný mezi 19. květnem a 17. červencem roku 1340, kdy se Karel vrátil z Paříže. Morava zůstává v této době, podobně

⁵⁹ Ke všem uvedeným pobytům viz Š p ě v á č e k , J.: *Das Itinerar*, s. 113–125.

⁶⁰ K tomu srov. B o r o v s k ý , T. – A n t o n í n , R.: *Venit rex!*, s. 69–71.

⁶¹ Tamtéž, s. 70–72.

⁶² CDM VIII, s. 23, č. 45.

⁶³ CDM IX, s. 9–11, č. 10.

⁶⁴ Tak M e z n í k , J.: *Lucemburská Morava*, s. 34–35. Srov. s nahladem E b e r h a r d , W.: *Zum Itinerar*, s. 102–104.

jako např. za časů Přemysla Otakara II., zemí, do níž markrabě Karel zavítal především v souvislosti se svou diplomatickou činností, a ne proto, aby zde systematicky vládl. Přesto můžeme například z jeho vánočních pobytů ve Znojmě v roce 1338, v Brně asi v roce 1342, jistě pak v roce 1343 a na neurčitém místě na Moravě 1344 usuzovat, že mu moravské prostředí nebylo úplně cizí. I když ale Karel zpočátku patrně uvažoval o vybudování markraběcí rezidence v Brně, kde jistou dobu žila jeho první manželka Blanka z Valois, nelze v souvislosti s Karlovu osobou hovořit o návratu sídla moravských markrabat na Moravu. To se uskuteční až po roce 1349, kdy Karel udělil markrabství Janu Jindřichovi. Vlastní pobyty Karla IV. jakožto moravského markraběte lze však považovat spíše za nahodilé. Jako český král přijíždí na Moravu ke dvěma slavnostním příležitostem: jednak je to jeho vlastní slavnostní vjezd do Brna roku 1348 a následně doprovází do země nového markraběte Jana Jindřicha počátkem roku 1350.

Postupme k třetí sondě, a sice srovnání charakteru moravských pobytů Matyáše Korvína a Vladislava Jagellonského.⁶⁵ Vladislav se po kutnohorské volbě 1471 odebral do Prahy a o posílení královské moci na Moravě, dobývané Korvínovými vojsky, svou osobní přítomností se nepokusil. Jeho první cesta⁶⁶ je tak spojena až s vyřešením situace mezi oběma soupeřícími českými králi olomouckými dohodami roku 1479. Vzhledem k ustanovením smlouvy, která Matyášovi přičkla krom českého královského titulu všechny vedlejší země včetně Moravy, není nikterak překvapivé, že Vladislav se po ukončení následných slavností vrátil zpět do Čech a až do Matyášovy smrti v roce 1490 zavítali na Moravu nanejvýš jeho vyslanci (s výjimkou jihlavských jednání v roce 1486, jichž se osobně zúčastnili Vladislav a Matyáš). Smrt uherského krále mu však otevřela cestu nejen k ztraceným územím, ale i k Uhrám, jichž se podle olomouckých dohod měl ujmout. Moravanům adresoval patrně záhy po Matyášově smrti výzvu, aby se nezavazovali nikomu jinému než jemu jako svému pánu,⁶⁷ příznačně však vedl všechna jednání prostřednictvím posílů z Prahy. Vladislavovy nároky nenarazily na Moravě na odpor a patrně již počátkem léta byl – bezpochyby s výhradou konfirmace všech zemských svobod a privilegií – uznán za pána země. Přesto je překvapivé, že jeho cesta do Uher, započatá na konci června, se Moravě zcela vyhnula a upřednostnila cestovní pohodlí dunajské cesty (osobního převzetí se ostatně nedočkali ani

⁶⁵ K osobnostem obou M a c e k , Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 180–291; H o e n s c h , Jörg K.: *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*, Graz – Wien – Köln 1998; N e h r i n g , Karl: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München 1989; Š m a h e l , František: *Husitské Čechy. Procesy, struktury, ideje*, Praha 2001, s. 395–413.

⁶⁶ Rámcovou představu o Vladislavově pohybu a hlavních událostech jagellonského věku poskytuje při absenci novějších monografických zpracování stále solidně P a l a c k ý , František: *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, Praha 1940, kniha XVI–XVII, a monografie citované v předchozí poznámce. Na vybrané prameny k důležitým okamžikům odkazujeme dále.

⁶⁷ K a m e n í č e k , František (ed.): *Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském*. Archiv český X, Praha 1890, s. 303–304, č. 65.

další znovunabyté země České koruny). Slavnostní hold moravských zástupců se pak odbyl v listopadu 1490 Budíně.⁶⁸ Na Moravu nový pán země zavítal až o více než šest let později, roku 1497.⁶⁹ Přestože Moravou jen procházel k hlavnímu cíli své cesty, tj. k Praze, ukazuje se programová snaha fyzicky navštívit obě hlavní města, Brno i Olomouc. Brno bylo zastávkou při cestě do Prahy v únoru, Olomouc při návratu v srpnu, oba pobyty byly přitom poměrně krátké, jen několika-denní.⁷⁰ Další cesty na Moravu podnikl Vladislav Jagellonský vždy v souvislosti s výpravami do Čech roku 1502, kdy vedl obě cesty přes Olomouc,⁷¹ a především pak v letech 1509–1510, kdy se jednalo o zajištění nástupnictví pro jeho syna Ludvíka a korunovaci malého následníka. V únoru 1509 Vladislav markrabstvím jen rychle protáhl, když se ale v předjaří následujícího roku vydal z Prahy na zpáteční cestu, mohla se Morava těšit na jeho – s malou přestávkou – nejdelší pobyt za více než čtvrtstoletí nezpochybnované vlády. V první dekádě března dorazil král do Olomouce, kam byl svolán zemský sněm a při této příležitosti vydal několik pro moravské stavy neobyčejně důležitých privilegií.⁷² Z Olomouce odjel do Kroměříže, kde jeho nechuť k návratu do Uher, ve kterých právě řádl mor, musel údajně zlomit Jan Zápolský. Mor však zahnal krále záhy zpět na Moravu, a sice do Uherského Brodu. Zde setrval více než tři měsíce, od konce září 1510 až do počátku ledna 1511.⁷³ Po tomto datu se již do markrabství nikdy nevrátil.

Oproti několika zřetelně ohraničeným pobytům Vladislava Jagellonského nabízí itinerář Matyáše Korvína mnohem členitější obraz. Uherský král obratně překryl touhu po dalším království rouškou boje proti kacířům a v druhé polovině dubna 1468 vtrhnul v čele početného vojska do země, kterou před deseti lety projížděl na cestě k uherskému trůnu. Vedle olomouckého biskupa Tasa z Boskovic, jenž po nemalém váhání opustil krále dvojího lidu a přidal se na stranu Matyášovu, většiny katolických církevních institucí a menší části šlechty byla jeho oporou v moravském markrabství právě velká zeměpanská města, která mu ochotně otvírala své brány a vítala jej jako hrdinského křesťanského osvoboditele.⁷⁴ Jeho pohyb zemí byl pochopitelně ovlivněn vojenskými činiteli, a proto se v prvních týdnech koncen-

⁶⁸ Š v á b e n s k ý , Mojmír (ed.): *Stavovské listiny 1212–1847*. Katalog. Brno 1965, s. 164 (insert confirmace zemských privilegií, obsažený v listině s. 186–187, č. 630); AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7329, fol. 15r.

⁶⁹ Landfríd uzavřený Vladislavem s moravskými stavy na sněmu v dubnu 1496 v Brně (K a m e n í č e k , F. (ed.): *Jednání*, s. 321–325, č. 76) byl zjevně uzavřen v králově zastoupení.

⁷⁰ AMB, fond A 1/1 Sběrka listů, mandátů a listin, č. 889; S p á č i l , Vladimír (ed.): *Sběrka listin archivu města Olomouce 1261–1793*, Olomouc 1998, s. 146, č. 431 a 433; Š v á b e n s k ý , M. (ed.): *Stavovské listiny*, s. 171 (insert confirmace zemských privilegií, obsažený v listině s. 186–187, č. 630).

⁷¹ S p á č i l , V. (ed.): *Sběrka listin*, s. 150–151, č. 457 a 460.

⁷² K a m e n í č e k , F. (ed.): *Jednání*, s. 337–341, č. 92 a 93; Š v á b e n s k ý , M. (ed.): *Stavovské listiny*, s. 178–179, č. 609–611.

⁷³ Tento pobyt zůstal uložen v paměti města i po desetiletích, viz Z e m e k , Petr (ed.): *Barošková kronika*. Uherské Hradiště 2005, s. 22.

⁷⁴ K poměru moravských měst a Matyáše viz K a l o u s , Antonín: *Matyáš Korvín a morav-*

troval na jižní oblasti kolem Znojma a Brna. Následující více než rok, až do první olomoucké korunovace 3. května 1469, strávil Matyáš jen s krátkými přestávkami na Moravě a v Čechách. Z hlediska vztahu Matyášova itineráře k moravskému markrabství tvoří období duben 1468 – květen 1469 první a nejkonzentrovanejší fázi. Druhou je období od první olomoucké korunovace do kutnohorského volebního sněmu v květnu 1471, jehož výsledek uherský dobyvatel netrpělivě očekával na česko-moravské hranici, odkud se po oznámení výsledku rozhněvaně přesunul do Olomouce. Zde si nechal papežským legátem potvrdit platnost českého královského titulu a léto již trávil v Uhrách verbováním vojska. Během dvou let druhé fáze odváděly Matyáše uherské závazky a mezinárodní situace z Moravy častěji, přesto moravské markrabství (spolu se Slezskem) nadále stojí v čele navštívených zemí. S Matyášem jako by ožil neklidný duch Jana Lucemburského: málokdy setrval déle na jednom místě a i když se centrem jeho moravských aktivit stává Olomouc, v žádném případě jí nelze přiřknout rezidenční charakter. Neuvěřitelná mobilita uherského vladaře dílem spadá na vrub charakteru válečných akcí, při nichž se obě vojska vyhýbala rozhodné bitvě v otevřeném poli a snažila se dostat protivníka do strategicky nevýhodné situace. Třetí fázi ohraničují léta 1471 a 1479. Matyáš se po počátečním rozhodnutí stvrdit svůj nárok na českou korunu vojensky uchýlil k diplomatickým akcím a spolehl se na únavu roztržštěných moravských protivníků, kteří bez opory energického krále a po smrti či zajetí jeho vojevůdců (a synů) nemohli déle čelit organizované vojenské moci. Matyáš, zastupovaný v markrabství olomouckým biskupem a jmenovaným úředníky, proto mohl během tohoto období radikálně omezit své pobyty na Moravě. Olomoucké dohody v létě 1479 znamenají i symbolickou tečku za jeho moravskými cestami. Morava se stala jednou z ovládaných zemí, k jejíž správě postačoval běžný správní aparát a zemští úředníci a jejíž význam byl především finanční.

Jakkoli Vladislavovy a Matyášovy pobyty na Moravě na první pohled zdánlivě potvrzují tezi, že i v pozdním středověku byla pro výkon vlády v zemi nezbytně nutná fyzická přítomnost panovníka, právě závěr Matyášovy vlády ukazuje, že markrabství se v mírových dobách bez přítomnosti krále dobře obešlo a vystačilo si se zemskými úředníky, kteří spolu s pověřenými vyslanci zajišťovali komunikaci mezi královským dvorem v Budíně či posléze ve Vídni (v letech 1485–1490) a Moravou. Trend nastoupený Matyášem a převzatý Vladislavem se potvrdil za Ludvíka Jagellonského (pouze dva krátké pobyty v letech 1522 a 1523, až druhý spojen se slavnostním přijetím zemí⁷⁵) a zvláště výrazně v další epoše pod vládou Habsburků.

Zvláštní roli v rámci pohybu panovnického dvora na Moravu plnily cesty, které monarcha podnikal v návaznosti na vlastní korunovaci či na oficiální převzetí moci v zemi. Pro zjednodušení můžeme hovořit o „korunovačnických cestách“ panovníků.

ská královská města. In: Korunní země v dějinách českého státu II. Eds. L. Bobková, J. Konvičná. Praha 2005, s. 97–127.

⁷⁵ O něm v tzv. Pamětech Jana Munky z Ivančic, AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7329, fol. 70r–74v; podrobněji K u x, Johann (ed.): *Ein Bericht über König Ludwigs Anwesenheit zu Olmütz (1523)*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens 30, 1928, s. 53–58.

Chatrná pramenná základna nám bohužel neumožňuje odhalit, zda tyto cesty na Moravu spojené s fyzickou reprezentací panovnické moci a oficiálním přijetím holdu poddaných následovaly již první korunovace českých knížat, tj. korunovaci Vratislava II. (1085) a Vladislava II. (1158), v podobné situaci jsme rovněž u následujících přemyslovských králů a knížat. Teprve od sklonku 13. století lze – i když stále velmi hypoteticky – usuzovat na charakter cest některých vládců. Přemysl Otakar II. se sice vydal po smrti Václava I. (22. září 1253) na Moravu, avšak jeho pobyt ve Znojmě a Brně je doložen jedinou listinou z 31. května 1254, a zda si přijel pro hold měst a šlechty, nemůžeme prokázat, zvláště když v zemi vládl již v předešlých letech jako moravský markrabě.⁷⁶ Zajímavé však je, že Přemysl navštívil ještě v témže roce i Olomouc.⁷⁷ Zda byly tyto Přemyslovy moravské pobyty ve třech předních městech markrabství a zároveň někdejších údělných centrech vedeny záměrem prezentace nového panovníka, nelze s jistotou říci. Jisté ovšem je, že po své korunovaci 25. prosince 1261 Přemysl na Moravu nezavítal a do Brna zavítal nově korunovaný král až 17. ledna 1263.⁷⁸ Prvním panovníkem, který prokazatelně spojil svou přítomnost v zemi s proklamací zeměpanské moci, je tak až Václav II. Jeho tažení Moravou začíná na podzim 1285 a směřuje ze severu na jih: první zastávkou byl opavský Hradec, odkud se král společně s družinou českých pánů, v níž po boku Závíše z Falkenštejna jel také Václavův nevlastní bratr Mikuláš Opavský, vydal do Brna. Zda cestou navštívil i biskupskou Olomouc, nevíme, ačkoli je to velmi pravděpodobné – olomoucký biskup se nachází v únoru, stejně jako Václav, v Brně.⁷⁹ Zde podle listinného materiálu pobýval nejméně v době od 18. února do 1. května 1286⁸⁰ a zdá se zjevné, že právě pobyt na Moravě z konce zimy a jara roku 1286 byl spojen se slavnostním brněnským sněmem, na němž se Václavu II. holdovalo.⁸¹ Podobně jako jeho otec byl Václav II. korunován až několik let po faktickém převzetí moci v zemi. Václavova korunovace uskutečněná 2. června 1297 představuje díky zprávám kronikářů notoricky známou epizodu českých dějin. Pro naše téma je podstatné, že Václav se v následujícím roce vypravil nejen do Vídně, kde v únoru vyjednával s Albrechtem Habsburským o podmínkách podpory jeho římské korunovace,⁸² ale že jaro roku 1298 trávil na území Moravy. V jeho itineráři přítom nalézáme nejen Brno,⁸³ kterým projížděl na

⁷⁶ CDB V/1, s. 67–68, č. 29.

⁷⁷ CDB V/1, s. 78–79, č. 37.

⁷⁸ CDB V/1, s. 541–545, č. 366.

⁷⁹ K tomu srovnej listiny v CDM IV, s. 302–304, č. 231; s. 315–316, č. 241.

⁸⁰ CDM IV, s. 306–308, č. 234; s. 316–318, č. 242 a 243.

⁸¹ Při již zmíněném holdu Gerharda z Obřan byli přítomni nejen moravští páni, ale i početná družina pánů českých, olomoucký biskup Dětrich a opavský vévoda Mikuláš. Vedle nich jmenovitě připomeňme alespoň Závíše z Falkenštejna, Hartmana z Holštejna, Kunu z Kunštátu, Milotu z Dědic, Matouše z Černé Hory či Štěpána z Medlova, viz CDM IV, s. 310–312, č. 238.

⁸² MGH *Constitutiones IV*, s. 1–4, č. 1 a 3.

⁸³ RBM II, s. 764–765, č. 1777–1780

schůzku za habsburským švagrem a následně se přes něj z Rakouska vracel,⁸⁴ ale také Opavu (26. března)⁸⁵ a Olomouc (9. dubna).⁸⁶ Václav tak vlastně absolvoval cestu ne nepodobnou předešlé z přelomu let 1285/1286, pouze v opačném směru. Lze se domnívat, že záminkou k ní byla právě královská korunovace.

Tři následující čeští králové vládli příliš krátce a vládu přejímali v notně rozbouřených poměrech, jež nepřály slavnostním výpravám zemí.⁸⁷ První moravská cesta Jana Lucemburského však oživila vzpomínky na nedávné tažení Václavo-vo: i on postupoval zemí ze severu na jih, zastavil se nejprve v Olomouci, aby pak završil převzetí vlády v markrabství slavnostním vstupem do Brna a vydáním inauguračního diplomu pro moravskou zemskou obec.⁸⁸ Šlo však zároveň o poslední takovou cestu českých králů. Karel IV. pravděpodobně vždy zavítal přednostně do Brna, k záměrné reprezentativní cestě celou Moravou ale nepřistoupil. Podobný soud můžeme vyřknout i nad cestami dalších králů (a markrabat), i když musíme mít na zřeteli, že u mnoha z nich ovlivnily převzetí vlády mimořádné válečné okolnosti. Výjimku představuje Jiří z Poděbrad, ale i on vstoupil do země s vojskem a vědomím, že průběh jeho tažení ovlivní vzdorující města – což se potvrdilo u Brna a Jihlavy. Předchozí přehled nám ovšem přinesl alespoň jedno určitější zjištění: čeští králové při svých cestách na Moravu, a zvláště cestách slavnostnějšího charakteru, na něž vyráželi z Prahy, směřovali nejčastěji k Brnu, méně často k Olomouci. Tím se dostáváme k problému „hierarchie“, důležitosti jednotlivých zeměpanských měst na Moravě.

Lze se k ní dostat právě prostřednictvím poznání četnosti a délky pobytů panovníků v jednotlivých lokalitách. Již z letmého pohledu do pramenů je patrné, že první místo v hierarchii královských měst zaujímalo zřejmě nejpozději od počátku dvacátých let 13. století Brno. Bylo zdaleka nejčastějším místem, kde na Moravě vydával listiny Přemysl Otakar I., který více než jednu listinu vydal též ve Znojmě a Olomouci.⁸⁹ V souvislosti s Brnem je ale třeba zmínit, že před rokem 1220 se v Otakarově itineráři, stejně jako v itineráři Vladislava Jindřicha, Brno vůbec neobjevuje, přestože víme, že král na Moravu již dříve zajížděl.⁹⁰ Stejná situace kupodivu panuje i v případě Znojma. Je ale pravděpodobné, že Vladislav Jindřich

84 MGH *Constitutiones IV*, s. 3, č. 2.

85 RBM II, s. 769–770, č. 1788.

86 RBM II, s. 770–771, č. 1792 a 1793.

87 K ojedinělým moravským pobytům Václava III., Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského viz RBM II, s. 900, č. 2085, a CDM VI, s. 4, č. 5; s. 10–12, č. 12–14.

88 RBM III, s. 7, č. 18 a 19; E m l e r , Josef (ed.): *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*, s. 177–178. Pozdější kronikáři opakují víceméně text Zbraslavské kroniky, viz Z a c h o - v á , Jana (ed.): *Kronika Františka Pražského*. FRB Series nova I. Praha 1997, s. 66–67. K inauguračním diplomům nověji M e z n í k , J.: *Lucemburská Morava*, s. 16–18.

89 Brno: CDB II, s. 228–229, č. 238; s. 236–237, č. 245; s. 237–239, č. 246; s. 286–287, č. 287 a s. 329–332, č. 325. Znojmo: CDB II, s. 222–225, č. 234 a s. 287–289, č. 288. Olomouc: CDB II, s. 52–55, č. 59 a s. 229–232, č. 239

90 CDB II, s. 52–55, č. 59; s. 79–80, č. 86 a s. 104–105, č. 110. K Vladislavu Jindřichovi W i - h o d a , M.: *Itinerář; nyní i t ý ž : Vladislav Jindřich*. Brno 2007.

po většinu své vlády před Brnem upřednostňoval spíše Znojmo a český král v tomto období do poměrů na Moravě osobně zasahoval minimálně. Od sklonku Vladislavova života a zvláště v letech po jeho smrti, tedy ve dvacátých letech 13. století, ovšem Brno v panovnických itinerářích získává výsadní postavení.

Brno sloužilo Přemyslu Otakarovi I. jako hlavní rezidence za jeho pobytů na Moravě po smrti Vladislava Jindřicha, a to nejen v letech 1222–1223/1224, kdy markrabský stolec zcela zřejmě nebyl obsazen. Moravské listiny Václava I. z 30. let byly vydávány ve Znojmě⁹¹ nebo na Velehradě,⁹² s výjimkou dvou listin z července a srpna 1237 vydaných v Brně.⁹³ Po smrti markraběte Přemysla, kdy Morava přešla až do roku 1246 pod přímou vládu českého krále, kupodivu doklady o Václavově pobytu na Moravě téměř mizí. V letech 1239/1240 sice Václav osobně uspořádal moravské poměry na jihu země, ale po prosincovém pobytu roku 1240 v Brně⁹⁴ je králova přítomnost na Moravě doložena teprve až na sklonku roku 1248,⁹⁵ tedy v době, kdy už jako moravský markrabě vládl Přemysl Otakar. Poté se Václav na Moravě zdržoval ještě v prosinci 1249 a říjnu 1250, v obou případech (stejně jako v roce 1248) v Brně.⁹⁶ Za celou dobu Václavovy vlády neexistuje jediný listinný doklad o tom, že by král zavítal do Olomouce nebo na sever Moravy. Jeho syn Přemysl Otakar II. vydává v Brně 33 z celkového počtu 72 na Moravě vydaných listin. Zajímavé, avšak vzhledem k politické činnosti tohoto českého krále jistě ne nepředvídatelné, je, že druhým moravským městem, kde Přemysl vydával své listiny, bylo Znojmo (celkem 20 listin). Pomyslné třetí místo patří v tomto ohledu Olomouci se 6 listinami a čtvrté Jihlavě se 4 listinami. V Uherském Hradišti, Uherském Ostrohu, ve Vracově, na Velehradě a na Veverří vydal Přemysl po jedné listině, v Opavě a ve Vyškově po dvou.⁹⁷ Dominantní postavení Brna je patrné i za vlády Václava II., který zde vystavuje čtyřicet listin. Oproti tomuto číslu je devět listin vydaných v Olomouci spíše dokladem, že Václav neznal z Moravy pouze jihomoravskou rezidenci. Po dvou listinách vydává Václav i ve Znojmě, Opavě a na Velehradě. Na tomto místě je nutné připomenout, že Václav od roku 1299 navštěvuje při svých moravských pobytech pouze Brno, a to s jedinou výjimkou, kterou představoval 29. července 1301 právě Velehrad (a Hodonín, kde byla uzevřena jednání o uherském nástupnictví jejího syna).⁹⁸

Ještě patrnější je výlučné postavení Brna v lucemburském období. Jan Lucemburský vydává na Moravě několik desítek listin. Pouze dvě z nich v Olomouci

⁹¹ CDB III/1, s. 22–23, č. 24; s. 154–155, č. 124; s. 183–184, č. 146, a CDB III/2, s. 276–278, č. 212.

⁹² CDB III/1, s. 14–15, č. 15 a s. 162–164, č. 129.

⁹³ CDB III/1, s. 205–207, č. 165 a s. 207–208, č. 166.

⁹⁴ CDB III/2, s. 353–356, č. 260.

⁹⁵ CDB IV/1, s. 247–249, č. 149; s. 249–251, č. 150; s. 251–252, č. 151 a s. 252–253, č. 152.

⁹⁶ CDB IV/1, s. 286–288, č. 175 a s. 349–350, č. 190.

⁹⁷ Při výpočtech vycházíme z CDB V/1–3.

⁹⁸ Při výpočtech vycházíme z RBM II a CDM IV, V.

a po jedné v Třebíči, Jihlavě a Uherském Brodě. Všechny ostatní v Brně.⁹⁹ Obrátili svou pozornost ke Karlu IV. jakožto moravskému markraběti (tedy v letech 1334–1346), jehož itinerář jsme připomněli výše, vidíme, že i on při moravských pobytech dával přednost brněnskému prostředí. Po návratu markraběcího dvora do země za vlády Jana Jindřicha je dominantní postavení Brna umocněno stálou přítomností tohoto Lucemburka buď přímo ve městě, nebo na Špilberku, případně v jeho letním sídle v Králově Poli, což stvrzovalo rezidenční charakter města.¹⁰⁰ Z bezmála stovky listin, které vydal Jan Jindřich na území Moravy, jen několik nese jiné místo vydání než Brno. Jednu vydal markrabě v Uničově, kam zavítal při příležitosti cesty do slezské Vratislavi v prvních měsících roku 1359.¹⁰¹ V téže roce se Jan Jindřich účastnil otevření zemských desk v Olomouci,¹⁰² podobně i v roce dalším, jsou to ale jediné doklady jeho přímé účasti při zemském soudě olomoucké cúdy, jakkoli v Brně býval při zahájení soudu pravidelně. Do Olomouce zavítal Jan již jen jednou v roce 1371, a to zřejmě opět pouze kvůli diplomatickým povinnostem vedoucím jeho kroky do Vratislavi, kde jej nalézáme 8. února 1372.¹⁰³ Ještě jednu listinu vydává Jan Jindřich mimo Brno, a sice v Uherském Brodě 10. října roku 1363.¹⁰⁴ Všechny ostatní listiny vydává Jan Jindřich buď přímo v Brně, nebo v Králově Poli či na Špilberku, případně na nedalekém hradě Veveří.¹⁰⁵ Z toho je patrné, že Jan Jindřich již volí pro správu země centralistický model moci. Brno se za jeho vlády stává opravdovým centrem Moravy, a zůstává jím i za vlády Janova syna Jošta. Jeho mobilita a aktivity ve středoevropské politice ovšem nepřály trvalejším brněnským pobytům. Byť nelze hovořit o návratu k vládě „ze sedla“, je zjevné, že Jošt podporoval platnost své zeměpanské moci i osobní přítomností na dalších místech Moravy, a tento způsob vlády se pochopitelně zdůraznil během konfliktu s bratrem Prokopem a dalších sporů v rámci lucemburské dynastie.¹⁰⁶ Specifickým rysem Joštova vládnutí oproti vládě Jana Jindřicha byla též Joštova několikerá účast na zemském soudě v Olomouci, přičemž existuje i několik případů, kdy se účastnil v jednom roce soudů v obou městech (tj. v Brně a Olomouci) současně.¹⁰⁷ Jošto-

⁹⁹ Při výpočtech vycházíme z CDM VI.

¹⁰⁰ K rezidenčnímu charakteru lucemburského Brna srov. H l a v á č e k , I.: *Brünn als Residenz*, a F l o d r o v á , Milena: *Brno v době Lucemburků*. In: Moravští Lucemburkové. Brno 2000, s. 253–282.

¹⁰¹ CDM IX, s. 91–92, č. 118.

¹⁰² Stalo se tak 30. 6. 1359, viz CDM IX, s. 107, č. 133; další rok 27. 6. 1360, CDM IX, s. 131, č. 176.

¹⁰³ 12. prosince 1371 (CDM X, s. 169, č. 141); 8. února 1372 byl společně s Karlem ve Vratislavi (CDM X, s. 174, č. 149). Zde je i 10. února (CDM X, s. 175–178, č. 150–152).

¹⁰⁴ CDM IX, s. 242–243, č. 322.

¹⁰⁵ Při výpočtech vycházíme z CDM VIII–X.

¹⁰⁶ Srov. B a l e t k a , T.: *Dvůr, rezidence a kancelář*; k politickým událostem podrobně Š t ě p á n , Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002, passim.

¹⁰⁷ Viz B a l e t k a , T.: *Dvůr, rezidence a kancelář*, s. 504–517.

vou moravskou rezidencí však zůstává hrad Špilberk a Brno je nadále nejčetnějším místem jeho pobytu na Moravě.

Joštova smrt počátkem roku 1411 sice neznamenala konec výsadního postavení Brna mezi moravskými městy ve vztahu k panovníkovi, přinejmenším však zřetelné oslabení. Někdejší lucemburská rezidence byla – přese všechny vlivy válečné situace v zemi (nebo možná i kvůli nim) – základnou pro Zikmunda a Albrechta, kteří právě na zemských sněmech v Brně učinili významné počiny své vlády, avšak právě v případě Zikmundově se ukazuje vedle Brna postupně rostoucí význam biskupského sídla v Olomouci. Brno a Olomouc se jako centra zemských soudů a v souvislosti s tím také pochopitelná místa, kde se scházely zemské sněmy, nejpozději od počátku 14. století – pravděpodobně ale již dříve – vydělila ze skupiny zeměpanských měst a získala zvláštní postavení ve vztahu k panovníkovi. Právě do těchto dvou měst směřovaly panovnické průvody po převzetí vlády v zemi, v nich se odbývaly slavnostní okamžiky holdu zemské reprezentace a přijímání nového pána, přičemž význam Brna potvrzují i nejstarší svody zemského práva.¹⁰⁸ Olomouc proti tomu získávala na důležitosti jako sídelní místo jediného moravského biskupa, který byl přímým leníkem českého krále a nezřídka jej zastupoval ve správě země a diplomatických jednáních na Moravě.¹⁰⁹ Pokud si čeští králové až do vlády Jiřího z Poděbrad bezesporu volili za cíl svých moravských měst Brno, po smrti krále obojího lidu se mohli z královských slavností hojněji radovat olomoučtí měšťané. V Olomouci se odbývaly obě korunovace Matyáše Korvína, zde uherskému králi holdovali zástupci měst z vedlejších zemí včetně Moravy, mezi Brno a Olomouc zcela rovnoměrně dělil svou pozornost Vladislav Jagellonský a jeho syn Ludvík byl slavnostně přijímán právě v Olomouci. Olomoučtí si dost možná z tohoto důvodu nechali v druhé polovině 15. století několikrát opakovaně potvrdit, že jejich město je „*před jinými městy v zemi tejto prvnější*“ a „*za hlavní město jmieno jest a v radách napřed sedáním jakožto hlavní město jest zachovááno*“. Citovaná slova užil v listině, již vydal na prosbu olomoucké městské rady v říjnu 1464, Jiří z Kravař a ze Strážnice s odvoláním na svou paměť, že tak bývalo vždy, co mu Bůh nadělil rozum a paměť.¹¹⁰ Hlavním či nejpřednějším městem království pak byla Olomouc nazvána v královských konfirmacích městských privilegií Matyášem Korvínem a Ludvíkem Jagellonským.¹¹¹

¹⁰⁸ B r a n d l , Vincenc (ed.): *Kniha Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. mor.* Brno 1868, s. 11; t ý ž (ed.): *Kniha Drnovská*, Brno 1868, s. 8.

¹⁰⁹ Obzvláště výrazně vystupují tyto aktivity do popředí u Jana Filipce za vlády Matyáše Korvína, viz k němu naposledy K a l o u s , Antonín: *Jan Filipec v diplomatických službách Matyáše Korvína.* ČMM 125, 2006, s. 3–32.

¹¹⁰ S O K A Olomouc, AM Olomouce, Sběrka listin, inv. č. 245.

¹¹¹ S p á č i l , V. (ed.): *Sběrka listin*, s. 130, č. 341; s. 174, č. 598. Otázkou, kterou zatím ponecháváme stranou, je frekvence slavnostních panovnických vjezdů do Olomouce a její srovnání s Brnem – k tomu B o r o v s k ý , T. – A n t o n í n , R.: *Venit rex!*

Sama města přímo i nepřímo panovníkův itinerář ovlivňovala, ona byla dějištěm a jejich obyvatelé obecenstvem slavnostního vstupu. Události spojené se slavností královského adventu se začaly odvíjet dny a týdny před příchodem vládce k městským hradbám a detailní rozbor městských pramenů v budoucnu bezpochyby napomůže zpřesnění našich představ o panovnickém pohybu zemí. Pro města samotná byla znalost královského itineráře a doby příjezdu vládce důležitá z několika důvodů: kvůli přípravě slavností a darů a kvůli nákladům, jež si panovnický pobyt zpravidla vyžádal, zvláště byl-li spojen s výběrem městské berně (kterou vládce rovnou užíval na úhradu svých výdajů). Marné pátrání francouzských posílů na sklonku roku 1377 po místě, kde se právě nachází císař Karel IV., ukazuje, že ani návštěvám na nejvyšší úrovni se nevyhýbaly komunikační problémy.¹¹² Dá se však předpokládat, že před slavnostním adventem, spojeným s holdem města a případně i přijetím krále celou zemí, jak jej při vjezdu do Brna předpokládají svody zemského práva z pozdního středověku, vycházela snaha o informování z obou stran. Do města ještě před králem nejspíše přibyl někdo z jeho dvora, aby připravil ubytování rozsáhlého doprovodu, jak dokládá cesta Ladislava Pohrobka za českou korunou v roce 1453. Po předchozím červencovém pokusu, který skončil v Brně, se na podzim jeho cesta odvíjela úspěšněji. 21. září oznámil jihlavským, že posílá napřed Erasma Fewchtera, aby „*für unsern kuniglichen hof herberg und andern bedurffen zubestellen*“, ať mu jsou v tom nápomocni. Město zřejmě neprodleně odpovědělo, neboť již o devět dní vyrazili z Vídně poslové s dalšími listy – Jihlavským s informací o velikosti doprovodu (3000 koní) a o tom, že vysílá do Čech dalšího posla, který je zprávou o náležitostech s vítacím poselstvem z Čech, ze kterého mělo město zřejmě obavy.¹¹³ O pohybu panovníka a dalších osob tedy byli měšťané relativně dobře zpraveni. Když se týž panovník chystal následujícího roku na podzim do Zhořelce, obdržela městská rada informační listy od Jošta z Einsiedlu (s informací o termínu, kdy král vyrazí z Prahy, a o velikosti doprovodu, pro něž měly být nachystány potřebné náležitosti), a o dva týdny s obdobným sdělením ještě od zemského správce Jiřího z Poděbrad.¹¹⁴ Zhořelečtí krom toho měli zajištěn přísun aktuálních zpráv o králově pohybu a jednáních od svého písaře Johanna Bereita, který agilně sbíral informace po celých Čechách, Moravě a Uhrách.¹¹⁵ Již zmíněný Jošt z Einsiedlu zase zajišťoval zpravodajství pro Cheb, jehož radní

¹¹² Š m a h e l , František: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006, s. 146.

¹¹³ MZA Brno, SOkA Jihlava, fond Městská správa Jihlava do roku 1848, listiny č. 124 a 125. K okolnostem U r b á n e k , Rudolf: *Poděbradský věk II*, České dějiny III/2, Praha 1918, s. 741–742. Při výpravě Ferdinanda I. do Olomouce na zemský sněm po neděli Reminiscere roku 1546 vyslal král napřed posla, který měl s pomocí radních nechat provést náležité stavební úpravy v domech zvolených za královské příbytky, SOkA Olomouc, AM Olomouce, Sbirka listin, inv. č. 666.

¹¹⁴ P a l a c k y , Franz (ed.): *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471)*. Fontes rerum Austriacarum XX. Wien 1860, s. 87, č. 78.

¹¹⁵ Tamtéž, passim.

jej ve svých listech přímo žádali o zprávy o husitském králi.¹¹⁶ Krom takovýchto explicitních zpráv nás o přípravách vjezdu informují též městské účty, kde se ovšem potýkáme s problémem většinou nedatovaných zápisů v souhrnech výdajů. I tak je z nich ale zřejmý nárůst komunikační aktivity v určitých obdobích.¹¹⁷

Z předchozího výkladu již dostatečně vyplynulo, že panovnické cesty Moravou neměly jednotný charakter. Pokusme se proto o shrnutí hlavních typů cest, které pomazané vládce do země přiváděly, a následně jejich vztahu k festivitám. Pro lepší přehlednost shrnujeme cesty do bodů:

- 1) Cesty spojené s přijetím nového pána a převzetím země, tedy i cesty po královské korunovaci – např. Jan Lucemburský v roce 1311, Karel IV. roku 1348 či Jiří z Poděbrad v roce 1458.
- 2) Cesty kvůli běžné správě země, a to včetně cest k zahajování zemských soudů. Sem spadají i cesty domácí lucemburské dynastie. Zatímco za vlády posledních přemyslovských králů měly víceméně pravidelný charakter, na sklonku sledovaného období, za vlády Matyáše Korvína a Jagellonců, jsou výjimečné.
- 3) Diplomatické cesty, ať již k jednáním vedeným přímo na Moravě (např. Karel IV. roku 1364 v Brně) nebo skrze Moravu na jiné místo. Zařazujeme sem i cesty zasnubní a svatební, které Moravou jen procházely, avšak byly spojeny s vítáním urozené nevěsty.
- 4) Cesty pojišťující v době ohrožení vlády v zemi či nejistoty postavení panovníka jeho fyzickou přítomností. Příkladem mohou být výpravy Václava II. 1286 (jež se zároveň spojovala s prvním typem cesty – převzetím země) nebo Jiřího z Poděbrad roku 1466.
- 5) Válečná tažení. Sem spadají především aktivity Přemysla Otakara II., poté Zikmunda a Albrechta v době husitských válek a také tažení panovníků za válek česko-uherských. Ani v dobách válek nebyl halas slavností umlčen, zvláště při vítání panovníka po vítězství nad nepřáteli.

Podoby a formy slavností, jež se při panovnických návštěvách odbývaly, jsou již tématem pro další studii. Zde si stručně shrňme hlavní poznatky našich sond. Přehled královských a markraběcích itinerářů vrcholného a pozdního středověku nám ukázal postupnou systematizaci vlády na Moravě. Budování správního aparátu a úřadů – jak zemských, tak dvorských – umožňovalo vládcům, aby moravskému markrabství panovali ze svých rezidencí a do země zavítali jen při vybraných příležitostech. Václav IV. dokonce po smrti markraběte Jošta převzal vládu nad Moravou v Praze a česko-moravskou hranici do sklonku svého života

¹¹⁶ K ü r s c h n e r, Franz (ed.): *Jobst von Einsiedl und seine Correspondenz mit der Stadt Eger*. AÖG 39, 1868, s. 247–292, zde např. s. 274, č. 23, a další.

¹¹⁷ Jihlava: H o f f m a n n, František (ed.): *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442. Sv. 1–2*. Archiv český XL/1–2, Praha – Brno 2004; MZA Brno, SOKA Jihlava, fond Městská správa Jihlava do roku 1848, rkps. č. 43 a 44; Brno: M e n d l, Bedřich (ed.): *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno 1935; AMB, fond A 1/3 Sbirka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 15, 18–30 (a následně knihy radních počtů); Znojmo: MZA Brno, SOKA Znojmo, městské knihy, sign. II/238 až II/246.

nepřekročil. I když se přemyslovští panovníci snažili navštívit všechny moravské oblasti a jejich centra, dostávalo se již ve 13. století na přední místo mezi moravskými městy Brno, které se na více než půlstoletí stalo rezidencí lucemburské sekundogenitury. Pro 13. století svědčí písemné doklady též o mimořádném významu Znojma, které v této době z hlediska panovnických pobytů podle všeho dokonce předčilo biskupskou rezidenci Olomouc. Později však význam Olomouce zřetelně vzrostl, a to zejména v době husitských a česko-uherských válek. Matyáš Korvín směřoval hlavní akty svého panování právě sem. A právě Brno a Olomouc nám umožňují také detailnější poznání průběhu panovnických slavností, neboť prameny z ostatních moravských měst jsou více než skoupé. O tom, že festivity probíhající ve dvou hlavních centrech markrabství byly četnější (jak dokládají zkoumané itineráře) a honosnější než v jiných městech, není sporu, ovšem i ta se mohla stát dějištěm výjimečných a neopakovatelných událostí, jako např. Jihlava v létě roku 1436 při potvrzení kompaktát a přijetí „nového“ krále Zikmunda.¹¹⁸

A ROYAL ITINERARY AND ROYAL FEASTS IN MEDIEVAL MORAVIA

The submitted itinerary overview deals with the issue of ruler entries (*adventus regis*) and by means of them elaborates on the relationship between rulers' journeys to Moravia and feasts in the Moravian foremost cities. The authors used three different model situations to show frequency and duration of rulers' stays in Moravia: 1) comparison of the itineraries of Přemysl Ottokar II and Wenceslaus II. 2) changes in the frequency of the Moravian stays of Charles IV from the moment he became Moravian margrave to the middle of the 1350s 3) similarities and differences between travels to Moravia of Matthias Corvinus and Wladislaus Jagiello. The journeys undertaken after coronation or official assumption of monarchic power played the most significant role. In the Premyslid period the rulers endeavoured to govern most of the country in person. But already since the end of the 13th century they concentrated on just a few selected sites. The overview of the itineraries of Bohemian kings and Moravian margraves and three detailed analyses show a gradual systematisation of governance of Moravia. Development of administration and – land as well as court – offices enabled the rulers to govern Moravian margravate from their residences and to visit the land only on occasions. The Premyslid monarchs tried to pay a visit to all Moravian regions and their centres. Still, Brno, which later became the residence of the Luxembourg secundogeniture for several decades, figured in the first place with regard to the presence of the rulers. While in the 13th century the extant sources prove a significant role of Znojmo, later the importance of the bishop residence Olomouc increased, particularly in the period of the Hussite and Czech-Hungarian wars. Matthias Corvinus directed essential acts of his government here. And it is Brno and Olomouc that make it possible for historians to become acquainted with the course of royal feasts in detail, for the resources from other Moravian towns are remarkably scanty.

¹¹⁸ Příspěvek byl zpracován s podporou grantu GA AVČR, reg. č. KJB 801640601 Panovnické jezdby na středověké Moravě a v rámci výzkumného záměru MSM0021622426 Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura.